

رقم زدن و نمونه ای از فروتنی هنرمندان ایرانی

معرفی آثار هنرمندان و صنعتگران ایرانی در مرقعات دورانه‌های تیموری و صفوی و پیش از آن، شیوه‌های مختلف رقم زدن و

امضاء هر یک از هنرمندان بنام: بهزاد، رضاعباسی و غیره... معانی هریک از این امضاها

یکی از اقدامات بسیار مفید در زمینه ی هنر نقاشی ایران و شیوه ای نقاشی هند و ایرانی که اخیراً در همسایه شمالی ما کشور اتحاد جماهیر شوروی انجام گرفته چاپ رنگی و سیاه و سفید (رپورد کسیون) تصاویر مرقع بسیار زیبا و جالبی از «انستیتوی ملل آسیائی آکادمی علوم لنینگراد» است.

این مجموعه، تحت نظر آقای ا.ا. ایوانف هنرشناس روس چاپ و آماده گردید و شرح خصوصیات مرقع و معرفی تصاویر و

مصوران آنها نیز توسط خود وی انجام گرفته که حقاً اطلاعات بسیار جالب و مفیدی در اختیار علاقمندان می گذارد. ما

امیدواریم، در آینده درباره هر یک از استادان ایرانی که در این مجموعه آثاری از آنان موجود است مطالبی با خوانندگان گرامی

در میان بگذاریم ولی موضوعی که پیش از همه در اینجا مطرح است داستان نقاش و سازنده ای جلد روغنی (زیر لاک) مرقع

مذکور است که متأسفانه آقای ا.ا. ایوانف به علت دسترسی نداشتن به مدارک لازم، از مفهوم رقم روی آن (زبد محمد علی

اشرف است) مطلبی بدست نیاورده و نتوانسته اند شخصیت نقاش و سازنده ای آن را چنانکه باید معرفی نماید.

مقدمه بجاست اطلاع داشته باشیم که در میان هنرمندان و صنعتگران قدیم ایران، رقم زدن یا بهتر بگوییم امضاء کردن و

نوشتن نام و تاریخ بر روی آثار معمول نبوده است و بهمین علت اکنون هزارن قطعه اثر هنری و صنعتی از دورانه‌های مختلف در

دست است که نه تنها نمی دانیم چه کسانی آنها را ساخته و پرداخته اند، بلکه نمیدانیم در کجا و در چه سالی نیز بوجود آمده اند.

این فروتنی و بی ادعایی و انزوا گزینی هنرمندان سابق در عین استادی و مهارت کامل، در حالی در زمان خود پسندیده و

شایسته ای تقدیر بوده است اما متأسفانه امروزه باعث اشکال کار و مطالعه کارشناسان رشته باستانشناسی و هنری می گردد پیش

از زمان کورکانیان و صفویان شاید یک درصد هنرمندان و استادان، نام و نشانی از خود بر روی آثارشان باقی نگذاشته اند و اگر

از آن زمانها اثری، دارای نام سازنده و تاریخ و محل ساخت باشد بسیار مغتنم و مفید خواهد افتاد، زیرا بوسیله همان اثر است که

بسیاری از آثار مشکوک ناشناخته ای دیگر سنجیده و تشخیص داده می شود. ولی خوشبختانه تقریباً از دوره تیموری و صفوی

به این طرف، رفته رفته، درمیان هنرمندان ایران رقم زدن و تاریخ گذاشتن و آثار معمول گردیده، استادان کار رغبتی نشان داده

اند که در بازار هنر و صنعت نام و نشانی از خود باقی بگذارند. طرز ترقیم و دستینه نهادن بر روی آثار ابتدا بسیار ساده بوده و

هنرمند تنها بنوشتن نام و نسبت و شهرت خود و احياناً تاریخ در زیر و پای اثر، اکتفا مینموده، ولی اگر اثری را به شخصیتی

صاحب مقام یا پادشاهی تقدیم می داشته، در آن حال عباراتی که کوچکی و خدمتگزاری و احترامات معمول آن زمان را می رسانیده در قبل و بعد اسم خود می افزوده است. وضع بدین منوال بوده تا رفته رفته استادان و هنرمندان با ذوق همانطور که با دیگران برای مهر نام خود سجع های مناسبی انتخاب کرده و روی عقیق و فلز حک می نمودند، برای ترقیم آثار هنری نیز از آیات قرآنی و احادیث نبوی و اشعار و ابیات مفرد که متضمن نام یا نسبت سازنده بود استفاده کردند و همین عبارات و ترکیبات کم کم بوسیله آثارشان بنام آنان شهرت یافته جزء امضا و رقم آنان محسوب گردید مثلاً در دوره ی صفوی، بهزاد فقط با نوشتن کلمه ی «بهزاد» یا «عمل بهزاد» و رضای عباسی با عبارت «کمینه رضا عباسی» صادقی بیک افشار با عبارت «صادقی» یا «صادقی کتابدار» و آنچه دیده شده اغلب میر عماد با جمله ی «کتبه المذنب الحقیق (الفقییر) عم اد الحسینی» و محمد زمان با عبارت «رقم کمترین بندگان محمد زمان» آثار خود را زده اند ولی چنانکه گفته شد بعدها بعضی از هنرمندان تفنن بخرج داده عبارات رمزی و اشاری مسجع برای ترقیم آثار خود بر گزیدند.

مثلاً استادانی که نام صادق یا محمد صادق داشته اند عبارت «یا صادق الوعد» و یا «امام جعفر صادق» را برای رقم خود انتخاب کرده اند.

کسانی که نام باقر یا محمد باقر داشته اند آثار خود را با عبارت «باقر العلوم» و یا «امام محمد باقر» و «باقر از بعد علی اشرف بود» رقم زده اند.

محمد هادی نقاش چنانکه در داخل ترنج جلد مورد بحث نیز دیده میشود عبارت «محمد هادی مهدی» و «کلک شد از رقم هادی زرنشان» را برای رقم خود انتخاب کرده بوده است.

هم چنین استاد حسن از نقاشان عهد فتحعلی شاه با عبارت «یا امام حسن» میرزا حسین بن میرزا نصر الله نقاش باشی با عبارت «یا امام حسین» استاد خلیل قلمکار ساز عهد محمدشاه با جمله ی «معمور گشت کعبه زمعماری خلیل» یکی از قلمدان سازهای عهد ناصری با عبارت «یا ابا عبد الله الحسین» محمد جواد قلمدان ساز همان دوره با جمله ی «یا وجود من کان جواد» اقا مصطفی قلمدان ساز دیگر با جمله ی «مصطفی را وعده داد الطاف حق» آقا احمد با عبارت «فخر انبیاء احمد» آثار خود را رقم می زده اند.

باز ستار نامی، عبارت «یا ستار العیوب» محمد نامی جمله ی «یا محمد» و عبارت «شاهنشاه انبیاء محمد» (سجع مهر و طغرا و شعار روی سکه های محمد شاه پدر ناصر الدین شاه نیز همین عبارتست) آقا نجف قلمدان ساز معروف رقم «یا شاه نجف»

آقا زمان رقم « یا صاحب الزمان » آقا ابراهیم « سلام علی ابراهیم » فتحعلی نامی رقم « الفتح منضمّاً الی علی » را انتخاب کرده و بالاخره آقا رجبعلی آثار خود را با عبارت « حسن کلک رجبعلی زعلی است » و بیت زیر رقم میزده است:

«در آن دمی که شود آفتاب حشر جلی رجبعلی نشود ملتجی به غیر علی»

بنابر مقدمات فوق، عبارت « زبعد محمد علی اشرف فست » رقم نقاش و قلمدان ساز و جلد سازیست به نام « علی اشرف » از افشارهای اورمیه که گویا در دستگاه احمدخان دنبلی از امرای آذربایجان به ساختن قاب آینه و جلد و قلمدان مشغول بوده و آثار روغنی (زیر لاک) او هنوز هم مرغوبیت و شهرت و طالب فراوانی دارد.

علی اشرف مذکور برادر استاد اللهوردی نقاش بوده که فرزند شخص اخیر همان آقا ابوالحسن نقاشباشی افشار ارموی است که اعتمادالسلطنه در الماثر و الا آثار (ص ۲۱۹) در باره ی او می نویسد: « ... خلف استاد الهوردی نقاش بود در صنعت نقاشی و گل بته سازی و رنگ آمیزی ما بین قلمدانها و جلد های کار او و کارهای عمش « علی اشرف » نقاش افشار مشهور تمیزی ممکن نبود مگر آنکه ارقام از صاحب صنعت اعلام می کرد، عزیز خان سردار کل از کارهای او بسیار بر سبیل هدیه برای اعیان طهران فرستاد، قلمدان او هم بحیات خودش تا پنجاه تومان خرید و فروش به هم رسانید، تقریباً در اواسط سنین اربعین شمسی وفات یافت».

پس بدین ت فصیل پیداست که روی جلد آلبوم مینیاتور های هند و ایران انستیتوی ملل آسیائی و به دست همین « علی اشرف و داخل آن به دست نقاش معاصر او « محمد هادی » ساخته شده است و ضمناً از رقم « باقر از بعد علی اشرف بود » نیز چنین پیداست که آقا باقر از شاگردان همین استاد بوده و پس از او آثارش را با این عبارت رقم می زده است